

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Zuzana Katrušáková

Motiv smrti v dílech autorů 2. poloviny 19. století

Olomouc 2014

vedoucí práce: Mgr. Daniel Jakubíček, Ph.D.

Prohlášení

„Prohlašuji, že svou bakalářskou práci na téma *Motiv smrti v dílech autorů 2. poloviny 19. století* jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou všechny citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce.

V Olomouci dne: 24. dubna 2014

.....

podpis autora

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Danielu Jakubíčkoví, Ph.D. za pomoc při výběru tématu a trpělivost při zpracování mé bakalářské práce.

V Olomouci dne: 24. dubna 2014

.....

podpis autora

Obsah

1. ÚVOD	5
Motiv	6
2. SMRT Z RŮZNÝCH POHLEDŮ	7
2.1. Smrt z hlediska lékařského	7
2.2. Smrt z hlediska psychologického	7
2.3. Smrt z hlediska filozofického	9
2.4. Závěr	9
3. MOTIV SMRTI V DÍLECH AUTORŮ	10
3.1. Motiv smrti v 19. století.....	10
3.2. Motiv smrti v literatuře 2. poloviny 19. století	11
3.2.1. Božena Němcová- Babička, vyprávění o Viktorce	12
3.2.2. Karel Václav Rais- Kalibův zločin.....	13
3.2.3. Karel Leger- Balada o mrtvém ševci a mladé tanečnici.....	15
3.3. Motiv smrti v dětské literatuře 2. poloviny 19. století	16
3.3.1. Jan Karafiát- Broučci	16
4. MOTIV SMRTI V DÍLECH JANA NERUDY	20
4.1. Motiv smrti v Povídkách Malostranských	20
4.2. Motiv smrti v básnické sbírce Hřbitovní kvítí	24
4.2.1. Témata, společně se objevující s motivem smrti, ve sbírce Hřbitovní kvítí	25
4.3. Závěr	27
5. ZÁVĚR.....	29
6. POUŽITÁ LITERATURA.....	31
7. PŘÍLOHY.....	33

1. ÚVOD

Má prvotní myšlenka byla, psát bakalářskou práci na téma smrt a umírání autorů v 19. století. Pan doktor Jakubíček mi vnuknul myšlenku, zpracovat motivy smrti v dílech autorů 19. století. Tento nápad se mi zalíbil, jelikož jsme se drželi původního plánu, a to zaobírat se nějakým způsobem smrtí, která mě už delší dobu fascinuje. Časové rozmezí jsme zredukovali na období 2. poloviny 19. století.

Téma motivu smrti mnoha lidem připadá jako velmi pesimistické. Avšak málo z nás si uvědomuje, že smrt se týká každého, a to bez rozdílu. V dnešní době se nesetkáváme se smrtí tak často, jako v předchozích letech. Lidé umírají v hospicích, či nemocnicích, no zkrátka jinde, než ve svých domovech v těsné blízkosti svých nejbližších, a proto si možná smrt tak nepřipouštíme. Dnešní doba nám nabízí spoustu prostředků k oddalování smrti. Je však více než jisté, že se smrti nevyhneme.

„Lidová moudrost praví, že nic není v životě tak jisté, jako smrt. Jenomže to je pravda jen zčásti: máme sice jistotu, že jednou přijde konec našeho života, ale v tom, co smrt skutečně je, už taková jistota není. Smrt je vlastně velmi nejistá věc.“¹

Toto téma mi imponuje zejména proto, že si s určitostí nemůžu odpovědět na otázku, co vlastně nastane, když zemřeme. Literatura je jedna z krásných věd, která motiv smrti používá velice hojně a rozmanitě. Použití tohoto motivu je různorodé a můžeme jej najít v nespočtu děl. Pro svou práci jsem si vybrala období druhé poloviny 19. století. V 19. století se smrt stále ještě považovala za přirozenou věc, dospělí, mnohdy i děti, se s ní setkávali tváří v tvář.

V tomto období mi imponuje zejména jeden autor, v jehož tvorbě můžeme motiv smrti také najít, a to Jan Neruda. Tento autor mě velmi zajímá, líbí se mi jakým způsobem rozvíjí fantazii čtenáře, jeho citlivost při psaní veršů, ale také schopnost zakomponovat do díla téma, jako je například smrt.

¹ Antroposofia [online] 2010 [cit. 2014-04-19] Dostupné z: http://antroposof.sk/diela_pc/toman_smrt_jista.pdf

V této práci bych chtěla téma smrti přiblížit obecně s nahlédnutím na vědy jako je filozofie, lékařství či psychologie. Náhled bude pouze stručný, jelikož téma je velmi obsáhlé, ať už se jedná o jakoukoliv vědní disciplínu. Následuje kapitola popisující tematiku smrti v druhé polovině 19. století. Za klíčovou část této práce považuji rozbor díla Jana Nerudy, a to hlavně Povídek Malostranských a Hřbitovního kvítí. Závěr práce je věnován zjištěným poznatkům, ke kterým se dospělo během práce.

Motiv

*„Zvláštním způsobem užití slova, věty, obrazu – takovým způsobem, který naznačuje jeho vnitřní souvislost s příběhem a smyslem díla, například prostřednictvím opakování, umístěním v jádru díla, někdy i grafickým zdůrazněním apod.“*²Tak vysvětluje motiv Daniela Hodrová.

Pojmem motiv se zabývá mnoho literárních kritiků. Autoři jej hojně používají ve svých knihách, avšak záleží i na čtenáři, zda jej v díle nalezne. Proto se často stává, že některé motivy čtenáři nejsou odhaleny.

V této práci se zaměříme na motiv smrti, který byl v 19. století hojně použit v různých dílech.

² HODROVÁ, D. ...na okraji chaosu...: poetika literárního díla 20. století. Praha 2001, str. 721

2. SMRT Z RŮZNÝCH POHLEDŮ

2.1. Smrt z hlediska lékařského

Smrt, neboli *exitus letalis*³ je končeným stádiem života. Dochází při něm k nezvratným změnám mozku. Selhávají veškeré funkce a centra řídící krevní oběh a dýchání. Smrt může nastat klinická, nebo mozková. U klinické smrti dochází k zastavení dýchání a činnosti srdce. Resuscitací lze funkce obnovit. Naopak u smrti mozkové dochází k nezvratným poškozením mozku. Dále rozdělujeme smrt náhlou, například při umrtí na následky autonehody, rychlou, například při infarktu myokardu, nebo pomalou, při které se umírá na následky dlouhodobé nemoci.⁴

2.2. Smrt z hlediska psychologického

Sigmund Freud (psychoanalytik) : „*Smrt, aspoň vlastní smrt, je abstraktní pojem s negativním obsahem: neexistovat, nemoci mluvit, vidět, cítit. V nevědomí, kde je duševní život primitivní, kde racionalita nehraje roli, nemůže myšlenka na smrt existovat. Proto v podstatě nikdo plně nevěří, že zemře... v nevědomí je každý přesvědčen o své nesmrtelnosti...*“⁵

Psychologie je věda zkoumající lidské chování, myšlenkové procesy a tělesné dění. Umírání a smrt jsou přirozenou součástí života každého člověka. Mohli bychom říci, že ve vztahu se smrtí, psychologie zkoumá reakce (- na smrt, ať už se jedná o zjištění příchodu smrti vlastní nebo někoho blízkého) a napomáhá je zvládat. V každém státě je ze zákona zajištěna zdravotnická péče pro nemocné. Lékař je povinen seznámit nemocného, či jeho blízké s povahou nemoci, aby tak mohl být nápomocen při poskytování léčebné péče.⁶ V dnešní době existuje velká spousta zařízení, která pomáhají psychicky se vyrovnat ze smrtí.

³ VOKURKA, Martin a HUGO, Jan. *Kapesní slovník medicíny: výkladový slovník lékařských termínů pro širokou veřejnost: [3500 nejdůležitějších hesel]*. 2., rozš. vyd. Praha: Maxdorf, ©2008. 188 s. ISBN 978-80-7345-163-9. s. 64

⁴ Velký lékařský slovník [online]. 2008 [cit. 2014-04-19]. Dostupné z: lekarske.slovniky.cz

⁵ SÍGL, Miroslav. *Co víme o smrti*. Vyd. 1. Praha: EPOCH, 2006. 415 s. ISBN 80-87027-11-6. s. 100

⁶ Tamtéž s. 319

Mezi nejznámější zařízení patří hospice, u kterých je klíčová pomoc rodinných příslušníků. „Podle medicínských odborníků je hospic zdravotně sociální a lůžkové zařízení, v němž je podstatnou péče právě role rodiny, překonání osamělosti a úzkosti, vytváření možností umírat pokud možno v domácím prostředí, v ošetřovatelství a při léčbě bolesti.“⁷ Smrt ani neoddalují, ani nepřivolávají, pouze se snaží umírání „zpříjemnit“. Psychologie také pozoruje a zkoumá jednotlivé reakce na zjištění přicházející smrti a snaží se pomáhat je zvládat.

1. fáze: negace, šok, popírání. Jedná se o fázi, kdy pacient popírá, že se něco takového může stát.
2. fáze: agrese, hněv, vzpoura. V této fázi pacient vyčítá ostatním lidem nespravedlnost. Je agresivní.
3. fáze: smlouvání, vyjednávání. V této fázi se pacient snaží všemožně blížící se smrt odvrátit, například pomocí různých léků, sportování, vyhledáváním léčitelů a podobně.
4. fáze: deprese, smutek. Nemocný je smutný, má strach.
5. fáze: smíření, souhlas. Pacient se vyrovnává se situací, přestává bojovat, začíná se loučit. Tato fáze bývá mnohdy složitější pro rodiny, než pro umírajícího, který už se se smrtí smířil.⁸

Psychologie člověka je velmi rozmanitá, a proto často potřebují pomoc nejen umírající, ale i rodinní příslušníci (například při smrti dítěte, umrtí obou rodičů a podobně).

S pojmem „smrt“ je třeba také zmínit pojem „sebevražda“. Je chápána jako náhlé selhání individuální sebedůvěry a identity. Při suicidním (sebevražedném)⁹ chování se člověk cílevědomě snaží přerušit své životně důležité funkce. U tohoto chování závisí například na typu osobnosti, temperamentu, sociálním zázemí, schopnosti zvládat těžké životní situace a podobně.

⁷ SÍGL, Miroslav. *Co víme o smrti*. Vyd. 1. Praha: EPOCH, 2006. 415 s. ISBN 80-87027-11-6. s. 320

⁸ REFERÁTY [online]. [cit. 2014-04-21]. Dostupné z: <http://www.czreferaty.cz/seminarni-prace/psychologie/smrt-a-umirani/>

⁹ VOKURKA, Martin a HUGO, Jan. *Kapesní slovník medicíny: výkladový slovník lékařských termínů pro širokou veřejnost: [3500 nejdůležitějších hesel]*. 2., rozš. vyd. Praha: Maxdorf, ©2008. 188 s. ISBN 978-80-7345-163-9. s. 64

2.3. Smrt z hlediska filozofického

Je velmi složité vysvětlit pojem smrt. Existuje spousta filozofů, kteří mají na smrt různé pohledy. Často slýcháváme větu, že „*smrt je jediná jistota*“. Ne každý s tímto názorem může souhlasit. Je těžké zadívat se na smrt, jelikož mnoho z nás si nedokáže odpovědět na otázku, „*Co je to život?*“. Patřím mezi skeptické lidi, kteří si stále v hloubi myšlenek přemítají, zdali svět kolem nás není pouhým stínem na zdi skály a vše tak vidíme zkresleně. V souvislosti se smrtí se nám naskytá otázka, „*Co se k nepopíratelnému návratu těla do přírodní souvislosti děje s individualitou umírajícího člověka?*“¹⁰ V materialistické teorii organismus zcela zaniká. Oproti tomu může organismus znovu ožít jako celek. Může být nesmrtelná pouze duše, nebo se může různě přetělovat a znovu se zrodit.

„*Lze říct, že bůh, duše a jednotný projekt přírody byla největší témata evropské filozofie.*“¹¹

Když nahlédneme krátce do teologie, duše může existovat například v říši duchů. „*Podle biblického pojetí znamená ztrátu životní síly, „Dechu života“, který Bůh člověku propůjčil na určitý čas. Smrt patří k údělu člověka, nesmrtelný je pouze Bůh.*“ Ve východních kulturách, například u hinduismu a buddhismu, se jedná o koloběh. Oproti tomu v křesťanství je smrt vázána na individualitu. Pracuje s hříchem a jeho odpuštěním.¹²

2.4. Závěr

Z předchozího nahlédnutí do různých vědních disciplín můžeme usoudit, že smrt je nevyhnutelné téma a zasahuje do všech oblastí jakéhokoliv bádání. Otázka smrti je jednou z nejsložitějších v historii lidstva a je dost možné, že se v životě nedočkáme její odpovědi. Avšak je jisté, že každý z nás dojde odpovědi po své smrti.

¹⁰ SÍGL, Miroslav. *Co víme o smrti*. Vyd. 1. Praha: EPOCH, 2006. 415 s. ISBN 80-87027-11-6. s. 387

¹¹ LORENZOVÁ, Helena, ed. a PETRASOVÁ, Taťána, ed. *Fenomén smrti v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století: Plzeň 9.-11. března 2000*. 1. vyd. Praha: KLP, 2001. 425 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 80-85917-79-3. s. 34

¹² SÍGL, Miroslav. *Co víme o smrti*. Vyd. 1. Praha: EPOCH, 2006. 415 s. ISBN 80-87027-11-6. s. 387

3. MOTIV SMRTI V DÍLECH AUTORŮ

3.1. Motiv smrti v 19. století

U autorů se můžeme s motivem smrti setkat velice často a hojně, avšak každý z nich jej užívá jiným způsobem. Motiv smrti se v literatuře objevoval už ve starověku. Například v Eposu o Gilgamešovi, kde se hlavní hrdina (urucký král Gilgameš) v důsledku smrti přítele Enkida snaží rozluštit tajemství věčného života, jelikož se bojí své vlastní smrti. Nesmrtelný však může být jen Bůh. (Proto také byli Adam a Eva vyhnáni z ráje, aby neokusili plody stromu života). Již v dřívější době byla velmi silná víra v posmrtný život. Například mrtvým byly do hrobů přikládány věci, které by jim mohli napomoci v cestě do světa neživých. Dalo by se říci, že jediný, kdo nad smrtí „vyhrál“, byl Ježíš Kristus. Dal tak naději i ostatním věřícím lidem. Ve středověku se setkáváme se smrtí prostřednictvím hrdinských eposu, legend, ale také nám slouží tzv. „spory“ (například Oráč z Čech: „*Ty krutá hubitelko všech lidí, ty která hanebně vyobcováváš všechny lidi, zhoubce a vrahu všech lidí, ó smrti, buď prokleta!*“ Poté vstupuje do sporu Bůh: „*Smrti život, tělo zemi, duši nám*“¹³)

V dalších staletích se díky pokroku dokázala prodlužovat délka života lidí, byly zlikvidovány různé epidemie, ale na řadu přišly nemoci nové, se kterými se doposud lidstvo nesetkalo. „*Přirozená smrt tak stále více mizí z našeho zorného úhlu a je nahrazována mediálně zprostředkovatelným, ovšem patřičně barvitým obrazem smrti násilné a tragické [...]*“¹⁴ Postupně byl strach z vlastní smrti nahrazován strachem ze smrti blízkých. V 19. století prošli smrt a proces umírání několika proměnami. Lidé začali umírat mimo domov a přesunuli své poslední chvíle na nemocniční lůžka. Ke konci století již začaly být vylučovány z těchto aktů děti, které dříve byly všeho součástí. Velmi zajímavé je, že se z řady pamětí českých velikánů dozvídáme o pohřbu, jako o události, která přišla

¹³ LORENZOVÁ, Helena, ed. a PETRASOVÁ, Taťána, ed. *Fenomén smrti v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století: Plzeň 9.-11. března 2000*. 1. vyd. Praha: KLP, 2001. 425 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 80-85917-79-3. s. 182

¹⁴ LORENZOVÁ, Helena, ed. a PETRASOVÁ, Taťána, ed. *Fenomén smrti v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století: Plzeň 9.-11. března 2000*. 1. vyd. Praha: KLP, 2001. 425 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 80-85917-79-3. s. 10

zejména dětem velmi radostná. (Byl to den, který lze srovnat s poutí, či Vánocemi. Všude bylo mnoho jídla, hrála hudba, voněly svíčky a kolem se to hemžilo lidmi).¹⁵

V 19. století si národní hnutí často přivlastňovala projevy veřejného a společenského života. Proto se pohřby často stávaly manifestací. „*Skutečně veřejným majetkem se pak vlastenec stává okamžikem své smrti – pohřeb, nápis na hrobě, pomník – to vše bylo zaměřeno k jedinému cíli: osobě zesnulého symbolizovat ideální vlastenecké i národní ctnosti. Pro širokou veřejnost pak bylo účastenství na pohřbu příležitostí k veřejnému přihlášení se ke snahám, které nebožtík představoval.*“¹⁶ Jako první národní manifestaci můžeme považovat pohřeb Jaroslava Kaliny. Za největší událost pak pohřeb Josefa Jungmanna (svým rokem umrtí, 1847, sice nezapadá do období 2. poloviny 19. století, ale jistě stojí za zmínku).“ *Slavnost pohřební vydávala sama skvělé svědectví, kterak hojně vzešlo símě, ježto Jungmann po padesát téměř let s myslí vroucí a rukou neúnavnou rozsíval v národě svém*“¹⁷ Další ze zajímavých událostí byl pohřeb žurnalisty Karla Havlíčka, který je spjat s trnovou korunou, kterou mu měla Božena Němcová údajně položit na jeho rakev. Mezi další patřily pohřby Josefa Kajetána Tyla, Františka Palackého, Josefa Baráka. Rodiny většinou neměli dostatečné prostředky pro financování pohřbů, a tak vznikaly za těmito účely různé spolky.

3.2. Motiv smrti v literatuře 2. poloviny 19. století

19. století je dobou, kdy smrt nebyla ještě odsunována na druhou kolej a byla součástí každodenního života. V té době z ní nebyly vyřazovány ani děti. To vše se odráželo také v dílech autorů tohoto období. Neznamená to však, že by motiv smrti v průběhu dalšího století z knih vymizel.

KALENDÁŘNÍ POVÍDKY

Za první zmínku stojí pravidelné objevování motivu smrti 2. poloviny 19. století v kalendářních povídkách. Téma smrti se zde vyskytovalo velmi rozmanitě. Například

¹⁵ Tamtéž s.14- 15

¹⁶ LORENZOVÁ, Helena, ed. a PETRASOVÁ, Taťána, ed. *Fenomén smrti v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 20. ročníku sympozia k problematice 19. století: Plzeň 9.-11. března 2000*. 1. vyd. Praha: KLP, 2001. 425 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 80-85917-79-3. s. 57

¹⁷ ZELENÝ, V. , *Život Josefa Jungmanna*. Praha 1873, s.372

v kalendáři hospodářském, katolickém i rodinném. Ty plnily zejména funkci zábavní, ale i přes to jsme mohli najít i povídky plné smrti. Ani tento druh literatury se nevyhnul kritice. Kritizoval například Václav Bolemír Nebeský.

Tento druh kalendářních povídek by se dal zaznamenat do 3 okruhů. Jako první je to okruh, kdy je motiv smrti používán na začátku, jako dějové východisko, a to například u povídky *Muž s břehu* s podtitulem *Pravdivý příběh*, vydán v kalendáři *Koleda, kalendář na rok obyčejný 1858*. Druhá pozice je taková, že příběh ve smrt vyústí. Příklad najdeme v textu *Katova dcera* s podtitulem *Původní povídka od Anny Kutnohorské*. Až samotná tragická smrt, v níž je pointa příběhu, oslovuje čtenáře. Pro třetí pozici je typická ponurá situace smrt tvoří celistvé *memento mori*. Smrt je všudypřítomná, a tak není možné, aby příběh vyzněl pozitivně. Příkladem je *Tajuplná závěť*.¹⁸

Otokar Březina byl jeden z prvních českých básníků nové doby, který chápal smrt, jako přechod do vyšší společnosti. Březina tvrdil, že žijeme na „úpatí pohoří smrti a duše je na zemi v exilu“¹⁹ Oproti němu stojí Julius Zeyer s názorem, že život má význam a smysl.

Mezi autory, píšící o smrti, patřil například Jiří Josef Antonín Karásek ze Lvovic vlastním jménem Josef Karásek, který v jedné ze svých sbírek píše: „na smrt čekal jsem, jak na milence v touze.“ Dále také Karel Hlaváček se svým zvoláním: „smrt, smrt! Ta jediná nás vykoupí, ta jediná, veliká dobroditelka naše!“²⁰

Pro živější představu o dílech, ve kterých se nachází motiv smrti, jsem si vybrala několik autorů, přičemž nejhluběji bych se chtěla věnovat dílu Jana Nerudy.

3.2.1. Božena Němcová- Babička, vyprávění o Viktorce

Jednou z nejvýraznějších postav v díle *Babička* od Boženy Němcové, je dcera sedláka, Viktorka, o které se dozvídáme z úst myslivce. Motiv smrti se v jeho vyprávění vyskytuje hned několikrát, a proto jsem si Viktorku vybrala. Poprvé se Viktorka přiblížila

¹⁸ LORENZOVÁ, Helena, ed. a PETRASOVÁ, Taťána, ed. *Fenomén smrti v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století: Plzeň 9.-11. března 2000*. 1. vyd. Praha: KLP, 2001. 425 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 80-85917-79-3. s. 178-181

¹⁹ Tamtéž s. 184

²⁰ Tamtéž s. 184- 185

smrti, když jí bylo tak zle, že kovářka, co ji opečňovala zavolala kněze, aby jí udělal poslední rozhřešení. Viktorce se však do druhého dne udělalo lépe a smrti tak unikla.

Druhé setkání se smrtí nastává, když se Viktorka vrací do rodného kraje. Divoce se smějíce, zahazuje něco do vody. Myslivec si všimne, že už nemá tak veliké břicho jako před tím a můžeme si domyslet, že Viktorka do vody hodila dítě. Není zcela jisté, zda jej Viktorka zabila, nebo se ji narodilo mrtvé.

Další motiv smrti se objevuje tři roky po Viktorčině návratu. Jejímu otci se nedařilo skonat. Říkalo se, že ona mu jeho duši drží. Nakonec když přišla do světnice, kde tatínek ležel, usmála se a on zemřel. Umírání je popisováno celkem krátce, avšak se dozvídáme cenné informace, například, že rodina byla s umírajícím až do poslední chvíle.

Některé udivovalo, že Viktorka ještě žije. Zde můžeme shlédnout další motiv smrti, a to ve vysvobození, které by nastalo pro Viktorcu, kdyby zemřela. Babička: „lépe by jí bylo v zemi, nežli jí na zemi je“²¹

Šťastná smrt, byla „považována smrt bleskem, která měla být dokladem boží lásky“²². Tato smrt, zasáhnutí bleskem, potkala Viktorcu. Před možným nebezpečím se jí snažil varovat pan Prošek. Viděl ji stát v lese pod stromem, jak tleská. Viktorka jej bohužel nevnímala. Podle myslivce si sedla po jedle nad jejím bydlíštěm, aby viděla na bouřku. Tam ji však zasáhnul blesk.

Příběh o Viktorce jsem si vybrala, jelikož zde můžeme spatřovat opakovaný motiv smrti. Dovídáme se i něco o tehdejší pohřbu. Viktorka ležela v jednoduché dřevěné rakvi. U nohou měla svěcenou vodu a u hlavy jí ležela lampička.

3.2.2. Karel Václav Rais- Kalibův zločin

Mezi další autory, u kterých se objevuje motiv smrti, patří například: Karel Václav Rais s dílem Kalibův zločin. Jedná se o realistické dílo venkovské prózy. Ač se na první pohled může zdát, že v tomto díle došlo pouze jedenkrát k vyobrazení smrti, není tomu tak. Příběh vypráví o Vojtěchu Kalibovi, který po smrti matky zůstal sám v chalupě se svým otcem. Měl starší sestry, které už byly provdány a ze smrti matky nijak nesmutily, šlo jim spíše o to, aby si z chalupy odnesli co nejvíce majetku. Vojtěch byl nucen oženit se s Karlou Boučkovou. Do chalupy se však s Karlou přestěhovala i její matka. Po svatbě se začala Karla chovat chladně. Starý Kaliba se odstěhoval na výměnek. Boučková se začala soudit

²¹ NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha 1969, str.209

²² NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha 2004, str. 191

se švagrem Konopáčem o výměnek, přestože nebyla v právu. Po nějakém čase se Karle narodil syn. I tak se Karla dál chovala chladně. Došlo to až k tomu, že obě ženy utekly. Vojtěch prosící o jejich návrat, v beznaději chytil syna a hodil s ním na postel. Karla to dala k soudu a Vojtěch byl na měsíc uvržen do vězení. Odtud byl propuštěn o den dříve, na Silvestra. Když se vrátil, narazil na Karlu i s jejím milencem. A tak ji v tu chvíli zabil motykou.

Smrt matky:

Hned v úvodu knihy se dozvídáme, že zemřela maminka hlavního „hrdiny“ – Vojty Kaliby. Bohužel neznáme příčinu její smrti, ale pravděpodobně se jednalo o smrt stářím. Maminka byla duší celé domácnosti, a proto její smrt znamenala ztrátu hospodyně a ženy, která v domě udržovala řád. Smutek nad její smrtí dával najevo pouze otec a Vojtěch. Ostatní se starali o dědictví.

Smrt Boučka:

K dalšímu z motivů můžeme řadit smrt Boučka, o kterém toho víme velmi málo. „*Včera se snad trochu napil, lehl si jakoby nic a dnes ráno bylo po něm. Umřel ve spaní. Pánbůh mu dal smrt, že si jí ani nezasloužil.*“²³ Dozvídáme se i něco málo o Boučkově pohřbu. „*Měl prostou, černou rakev, natřenou bez lesku, a na ní přilepený papírový kříž s Kristem.*“²⁴

Smrt otce:

Třetím motivem je, smrt otce. Toho při životě držela pouze vzpomínka na milovaného syna, jenž se snad dočká lepší budoucnosti. Vojtovi do vězení, přinesla zprávu Nedomleka. Tatínkovo poslední přání, vidě syna, nemohlo být splněno, protože se jí nepodařilo vyjednat propuštění. Když se vrátila zpátky k otci, tak zjistila od přítele Kukelky, že otec již je po smrti.

Zločin Kalibův:

Název díla nás nabádá, k myšlence, že hlavním pachatelem zločinu je Kaliba. Posléze se však dozvídáme, že je Vojta spíše obětí, než zloincem.

Vojta byl z vězení propuštěn o den dříve. Po cestě se mu hlavou honily různé myšlenky. Jakmile Vojta přišel k domovu, uslyšel, jak Boučková někoho nabádá, aby s ní zůstal až do dalšího rána, a že potom odejdou všichni pryč, protože ona na Vojtu nechce čekat. Boučková mluvila s pravým otcem Kadlíčkem, vojákem Rachotou. Vojta je přistihl, ak ej nutí,

²³ RAIS, K. V. *Kalibův zločin*. Praha 1959, str. 56

²⁴ Tamtéž s. 57

aby vyslovil ta- ta. Vojta vběhnul do světnice s motykou v ruce a otočil se ke Karle a uhodil ji do temene.²⁵

Můj názor na tuto knihu je jednoznačný. Jelikož neholduji dlouhému popisování přírody, které se tu hojně objevovalo, dílo se mi nezalíbilo. Je škoda, že autor nevyužil svůj popisovací um a nevyličil dopodrobna bolestivou smrt Karly. Je však nutné tohoto Autora zmínit.

3.2.3. Karel Leger- Balada o mrtvém ševci a mladé tanečnici

Jak už bylo řečeno, autoři pokračovali ve svém psaní děl, které obsahovaly motive smrti, i ve 20. století. Jako ukázkou, pokračování motivu smrti do 20. století, příkládám dílo autora píšícího již v století 19. století, a to Karla Legera- Balada o mrtvém ševci a mladé tanečnici, která je z počátků století nového.

Tato krátká báseň vypráví o dívence jménem Amálka, která pospíchá na tancovačku a jde kolem hřbitova. Ztratí kvítek z vlasů. Když se otočí, uvidí na hrobě květ, utrhne jej a vzbudí tak umrlce. Celá báseň končí tak, že se Amálka vzbudí a zjistí, že to byl sen.

V prvních několika verších je popisována hudba, která zní krajinou a Amálka, která pospíchá z domu. *“Přes náves za humna do polí / muzika vesele hlaholí, / basa a skřipky a píšťaly / dlouho už na chasu volaly. // Jde hezké děvčátko, černé má oči, / červené pentličky ve vrkoči, / pospíchá, pospíchá, ňadra se dmou / hebounké tvářičky, purpurem žhnou. - / hudba zní!”* Amálka jde kolem hřbitova. Zde se opakuje několikrát myšlenka (občas nějak pozměněná) :*Eh,což ti mrtví! ti pokojně spí, / ni skočná polka jich nevzbudí // Ale ať hraje, jásá a zní, tam za zdí mrtví se nevzbudí!*“ Amálka se mrtvých nebojí. Když pospíchá, zjistí, že ztratila květ z černých kadeří. Divá se zpátky. Za hřbitovní zdí uvidí růžový proutek a na něm krvavý květ. Neváhá, květ utrhne a zaplete si jej do vlasů. Odchází na tancovačku. Po půlnoci se vytrhne chlapcům z náručí a pospíchá k domovu. Vrací se, když tu náhle kolem hřbitova narazí na osobu.*“A na zdi zbořené u cesty na kraji / sedí kdos skrčený, do dlaní hlavu svou chýle, / měsíční paprsky bílé / skrz na skrz tělem kmitají.”* Amálka zjistí, že je to umrlec, který šedé má vlasy, ostré a protivné jsou jeho rysy a zelený kabát mu z ramene visí a začne se bát. Umrlec k ní promluví, říká, že se dlouho nevracela a ptá se, proč mu utrhla kvítek z hrobu. Amálka odvěti, že nevěděla a zjišťuje, že nebožtíka

²⁵ RAIS, K. V. *Kalibův zločin*. Praha 1959

poznává. Je to mistr Dratvička, který byl za života švec a dělával jí botičky. Byl to člověk mrzutý, který si neužíval zábavy. Amálka je zvědavá a ptá se, kdo zasadil květinu na jeho hrob.*mladá a roztomilá přišla a na hrob mi růžičku vsadila, / se smíchem veselým pravila: / „Přináším růžičku z lásky ti, / ať se ujme a uchytí, / ať se hrob černý a studený / hluboko zapustí kořen, / Ať v rakvi srdce ti vysají, / po smrti klidu ti nedají! / Nebudeš, nebudeš klidně spát, / že's nechtěl v životě lásky znát!“* Vztáhne po Amálce ruku, ta nemůže utéci. Nechce ji pustit, tancuje s ní. Najednou kosti zachřestí, rozsypou se. Amálka kosti překryje zeleným kabátkem. Na tvář jí zasvítí sluneční paprsek. *“Ach Bože, Božíčku, vždyť už je den! / Zlekaná s postýlky skočí. / Jaký hrozný to byl sen!”*²⁶

Toto dílo mne zaujalo v hodinách literatury, a proto jsem si jej vybrala, jako ukázkou pokračování motivu smrti v literatuře.

3.3.Motiv smrti v dětské literatuře 2. poloviny 19. století

Ve 2. polovině 19. století se prohloubil zájem o literaturu pro děti mládež. V této době se začala uplatňovat spíše estetická hodnota namísto výchovné funkce, která převažovala v předchozích letech.

Spisovatele píšící pro děti a mládež byli zejména kněží, učitelé, ale i kulturní pracovníci. Mezi nejvýraznější osobnosti patřili například F. Doucha, F. S. Procházka, K. A. Vinařický a v neposlední řadě Jan Karafiát, u kterého je výrazné použití motivu smrti právě v literatuře určené nejmenším čtenářům.

První knižní vydání Broučků se na trzích objevilo v roce 1876. Tato kniha byla určena zejména nejmenším čtenářům. Na krátkou dobu se broučci z neznámých důvodů vytratili. Je možné, že důvodem bylo zvýšení produktivity knih právě v tomto období.

Přes velkou spoustu autorů jsem si vybrala Jana Karafiáta, jako představitele motivu smrti v daném období.

3.3.1. Jan Karafiát- Broučci

²⁶ LEGER, Karel. *Balada o mrtvém ševci a mladé tanečnici*. Kolín : Josef Zach, 1934.

Motiv smrti se objevuje nejen v literatuře pro dospělé, ale i v literatuře pro děti a mládež. Kniha Broučci od spisovatele Jana Karafiáta byla u nás jednou z prvních, ve které je zkoumaný motiv použit.

Broučky bychom mohli zařadit do autorské pohádky se zvířecími prvky a výchovným ponaučením. Autor v díle zobrazil život Broučka, jeho rodičů, sourozenců a příbuzných. Čtenář se seznámí se vztahy uvnitř rodinného společenství. Vyprávění ze světa svatojánských broučků je inspirováno životem Jana Karafiáta. Předlohou byli všichni členové jeho rodiny, sousedé i nejbližší přátelé. „*Bylot' nás dětí deset, 7 dcerek a 3 chlapci, Marie pak byla na jednu nožku chromá, běhala však přece dost.*“²⁷

Kniha je poskládána z jedenácti příběhů.²⁸ Postavy vedou plnohodnotný život, který je však podřízen jejich víře. Děj je zařazen do časového prostoru (například roční období, nebo je čtenáři napovězeno tak, že z kontextu pozná, o jakou dobu se jedná). Hlavní postavou je Brouček. Občas zlobí, ale je vždy spravedlivě potrestán. Nejdříve se seznamuje s neznámým světem, s novými broučky i lidmi. Setkává se s řadou nástrah, zkouší nové věci, a poznává cizí prostředí. Mezi další postavy patří: maminka, tatínek, Janinka, Beruška a další.

Motiv smrti, který je pro nás klíčovým, se nachází v předposlední kapitole s názvem *Štěstí i při těžkých ztrátách*. Karafiát se snažil smrt vyličit, jako přirozenou součást života. Vyobrazování smrti v tomto díle je spojeno s krásou. U mladých čtenářů může dojít ke stesku po Janince, která umírá, ale i přes to najde osvobození ve víře, a mezi broučky zůstane jako chudobka, která je symbolem čistoty, prostoty a skromnosti. „*U háječku pod skalou vřes červeně a bíle rozkvetlý, a v tom vřesu mech jako samet, a v tom mechu na samé skále krásná, krásná chaloupka. [...] Janinka ležela na lůžku všecka sváteční, a všecko, jako by měla veliký svátek. Dvanáct židlí kolem lůžka [...] Broučci byli celý udivení, co to asi bude, ale maminka už měla oči plné slz. A když se usadili, sedla si Janinka na lůžku. „Milí broučci a berušky, ty můj Broučku a Beruško, to jste hodní, že jste přišli ještě se ke mně podívat. Pán Bůh mi zjevil, že se dnes z toho světa odeberu, a tak já bych se ráda s vámi rozžehnala.“ [...] Ted' už tady nebudu, ale pán Bůh vás bude i nadále učit poslouchat. [...] Když pak umřu, pochovejte mě tadyhle v mechu hned pod okny. [...] A když ještě každého políbila, položila se na znak a pokojně ležela, všecka sváteční. [...] Pak*

²⁷ Karafiát, Jan: *Paměti spisovatele Broučků*. Praha 1919, s.101

²⁸ Jedná se o výtisk: KARAFIÁT, Jan. *Broučci*. 1. vyd. Praha: Dobrovský, 2013. 116 s. Omega. ISBN 978-80-7390-028-1.

vykopali před okny v mechu hrobeček, zaplakali, Janinku do něho pěkně uložili a třetí den tam kvetla chudobička, bílá jako mléko s krajíčkem jak krev červeným.“²⁹

Autorovi se povedlo krásným a přirozeným způsobem vyobrazit smrt. Zastávám názoru, že smrt v této podobě, by se měla vyskytovat ve více dílech pro děti. V dnešní době jsou děti z procesu smrti často vyřazovány, a proto je dobré, je se smrtí seznámit, jako s přirozeným koloběhem života. Právě z tohoto důvodu jsem vybrala tuto sbírku, která je psána ze života. Použití motivu smrti bylo v této kapitole kontrastně použito s motivem svatby. Myslím si, že tímto auto ještě více zakotvil fakt, že smrt patří do přirozeného koloběhu života.

Ještě příkládám báseň, napsanou po Karafiátově smrti Lubomírem Balcarem.

Čtenáři Broučků!

„Za zimního šera

namočte znovu brková pera

a napište pietně, čistě,

v knížku na posledním listě:

největší z broučků syt jsa dní,

napsal svou větu poslední.

Nepošly oči jeho,

aniž síla odešla od něho.

Pokojně ulehl, všecken sváteční

a jak se na Božího Broučka sluší,

poslušně vypustil duši.

Čtenáři Broučků! Každý rok v máji,

²⁹ KARAFIÁT, Jan. *Broučci*. 1. vyd. Praha: Dobrovský, 2013. 116 s. Omega. ISBN 978-80-7390-028-1. s.112- 113

kdy v Čechách vše kvete a cvrčkové hrají,

na hrob mu zasadíte z čisté lásky,

s červeným kraječkem sedmikrásky!

Poslušných Broučků ať roste kruh: Zdař Bůh! Zdař Bůh!“³⁰

³⁰ Niebauer, Jan: Karafiátovi „Broučci“ – 100 let. *Jednota bratrská*, 51, 1974, č. 4, s. 60.

4. MOTIV SMRTI V DÍLECH JANA NERUDY

V dílech Jana Nerudy se objevuje motiv smrti velmi hojně, ať už se jedná o poezii, či prózu. Nejvíce jej můžeme spatřovat v počáteční tvorbě autora. Motiv smrti není pouze na pozadí díla, ale napomáhá gradaci, postupu děje, vykreslování povahy jednotlivých postav a někdy je i rozuzlením děje.

4.1. Motiv smrti v Povídkách Malostranských

Mezi prozaická díla, ve kterých se motiv smrti objevuje, patří Povídky Malostranské, z nichž jsem vybrala několik ukázek, ve kterých motiv hraje klíčovou úlohu. V tomto prozaickém díle jsou události smrti popisovány pozorovatelem, kterého příhody, dějící se na Malé Straně, kde se odehrávají děje povídek, nijak nedojímají a pouze je popisuje. Možná je to z důvodu, že si autor pamatuje Malou Stranu očima zvědavého dítěte, pro které byly důležitější postavy, které se zde objevovaly, než jejich příběhy.

Z jednotlivých povídek se můžeme dozvědět i něco málo o tehdejším aktu pohřbu. Neruda popisuje většinou lidi, kteří jsou na okraji společnosti. Oproti tomu můžeme nahlédnout na pohřby lidí zámožnějších, a tak spatřit rozdíl (například: *Doktor Kazisvět*). Překvapující informace je, že se na pohřeb mohl dostavit téměř „kdokoliv“. Tento příklad můžeme najít v povídce *O měkkém srdci paní Rusky*. Tyto informace jsou dohledatelné například v knize *Dějiny smrti I.*: „[...]počátkem 19. století, když kněz přinášel nemocnému viatikum, mohl do domu a do ložnice umírajícího vstoupit kdokoli, třebaže jej rodina neznala.“³¹

Jednou z prvních povídek, kde můžeme narazit na motiv smrti je, *Přivedla žebráka na mizinu*. Povídka vypráví o žebrákovi jménem pan Vojtíšek, kterému život zničily pomluvy. Nebyl to obyčejný žebrák, i přes to, že patřil na okraj společnosti, lidé ho měli rádi a pomáhali mu. Považovali jej za „svého žebráka“. Dbal svého vzhledu, byl slušný. Každý den procházel Malou Stranou a k večeru se vracel ke kostelu svatého Mikuláše, kde však

³¹ ARIÉS, P. *Dějiny smrti, díl I.: Doba ležících*. 1. vyd. Praha: Argo, 2000. s. 33.

nikdy nežebral. Náhlý zvrat v ději nastává, když panu Vojtíškovu nabídne žebračka, které říkají, bába miliónová“, společné žebrání. Ten ji však odmítne a žebračku tím urazí. V rozpravě mezi nimi mě zaujala odpověď žebračky, na otázku pana Vojtíška, proč má jen jeden zub. „*To víte, že ztráta zubu znamená vždy ztrátu dobrého přítele. Už jsou všichni v hrobě, kdož mě přáli a se mnou to dobře minili [...]*“³². Zanedlouho začnou kolovat Malou Stranou podivné zvěsti, že pan Vojtíšek není žebrák a že má dost peněz. V ději nastane zvrat, obyvatelé žebráka odmítají. „*Panu Vojtíškovu vyhrnuly se slzy náhle proudem. „ Vždyť jsem – vždyť jsem –, ‘ Já byl po celý život tak poctivý!’*“³³ Je nucen jít žebrat jinde, kde ho lidé neznají. Místem mezi životem a smrtí, se pak stává Újezdská brána, kde pana Vojtíška naleznou mrtvého. Celá situace, ve které je jasně použit motiv smrti, začíná velmi pochmurně. Smrt, která postihla pana Vojtíška, byla velmi krutá. „*Bylo mrazivé únorové jitro. Venku ještě šero, okno samý tlustý, květnatý led, v němž se oranžově odrážel svit z protějších kamen [...]* Kus lojové svíčky svítil tiše v čtyřhranné skleněné lucerně. „*Cože, pan Vojtíšek?*“ [...] „*Ano*“ odpověděl, „*našli jsme ho po půlnoci na Oujezdě vedle kanonýrských kasáren. Byl nadobro zmrzlý a dali jsme ho do umrlčí komory ke karmelitánům. Měl jen rozedraný kabát a kalhoty, ani košili neměl.*“³⁴ V této povídce můžeme pozorovat, jak lidé důvěřují cizí osobě, naproti člověku, kterého znají dlouhou dobu. Autor popsal Vojtíškovu smrt jako velmi realistickou skutečnost, která patří do běžného života.

Další povídkou, ve které je klíčovým momentem smrt je, *Jak si nakouřil pan Vorel pěnovku*. Povídka vypráví o krupaři panu Vorlovi, který si otevřel na Malé straně svůj nový krám „U zeleného anděla“. Obchod si otevřel na místě, kde jaktěživ před tím žádný nebyl a dal i probourat zeď do ulice. Pro sousedy bylo nepochopitelné, že se k nim přistěhovat cizí člověk a navíc porušil tradici a otevřel si krupařství. Pan Vorel si pořídil novou dýmku, kovanou stříbrem, aby se sousedům zalíbil, avšak to netušil, že právě ta se mu stane osudnou. První zákaznicí v krupařském krámu byla slečna Poldýnka. „*Nevešla zcela, přitiskla si šátek honem k nosíčku. Byl pan Vorel z dlouhé chvíle bafal upřímně, a v krámě bylo kouře dost.*“³⁵ V této povídce můžeme narazit i na pana Vojtíška (žebráka), kterému pan Vorel nabídne, aby si za ním chodil. Slečna Poldýnka se zmíní, že v krámu je

³² NERUDA, J. *Povídky malostranské, Arabesky*. Praha: DOBROVSKÝ S.R.O., 2013. s. 96.

³³ Tamtéž s. 98

³⁴ Tamtéž s. 99

³⁵ Tamtéž s. 130

tak nakouřeno „že je všechno jako uzené“³⁶. A tak si pan Vorel vyslouží přezdítku „uzený krupař“³⁷. Po nějakém čase, kdy do krámu nikdo nevstoupil, krupař zkrachoval a oběsil se. U této povídky můžeme dojít ke smrti dvěma cestami. Pan Vorel se mohl oběsit z důvodu krachu a zadlužení, nebo jej k sebevraždě dohnala samota, ve které se potácel po celou dobu.

Na řadu přicházejí povídky, které se trochu liší od předchozích dvou. Povídka *O měkkém srdci paní Rusky*. Naproti předchozím povídkám je zde motiv smrti použit hned na začátku, kdy zemře pan Velš. Na první pohled se může zdát, že právě o něm vypráví tento příběh, avšak tomu tak není. Hlavní postavou je paní Ruska, vdova, která se účastní pohřbů a pomlouvá nebožtíky. Vždy si najde osobu, které se během svého naříkání vyzpovídá. Tato vlastnost se jí nevyplatí právě na pohřbu pana Velše, kdy byla z pohřbu vykázána, a dokonce jí byl zakázán přístup na další pohřby panem komisařem. „*Zdráva v májové noci na koštěti přiletěla? [...] Tady ta čarodějnice se sem vetřela a pomlouvá mrtvé. Má jazyk jako meč.*“³⁸ Avšak paní Ruska se nedá a po půl roce se přestěhuje k Újezdské bráně, kde musí projít každý pohřební průvod. Vždy když nějaký procházel tak vyšla před dům a tiše si naříkala.

V této povídce je pohřeb vyobrazen jako společenská událost, které se paní Ruska musí účastnit. Motiv smrti, ač se zdá, že je v pozadí, nese zde velmi důležitou funkci. I přes „zesměšňování“ procesu pohřbu je tato povídka velmi pesimistická a hlavní postavou je žena, která se svým způsobem vyžívá v tak morbidní události, jako je pohřeb. Povídka je však založena na stejném základu jako předchozí povídky, a to na pomluvách.

Poslední povídkou je *Doktor Kazisvět*. Tato povídka se taktéž od předchozích v mnohém liší. Mezi první motivy smrti, které se nacházejí v tomto díle, jsou umrtí matky a otce doktora Heriberta, který byl vystudovaný lékař, nemocné ale neléčil. Byl to samotář, nepozdravil a lidé ho pomlouvali. Klíčovou událostí je smrt pana radního Scheplera, která pro většinu pozůstalých byla spíše kladnou událostí, nežli zápornou. Vdovy si všichni všímali a litovali jí, doktor, který pana Scheplera (radního) prohlásil za mrtvého, dostal dobře zapláceno, praktikanti z úřadu, nesouce jeho rakev, byli všem na očích. Toho dne, kdy se konal pohřeb pana radního Scheplera, se doktor Kazisvět vracel Újezdskou branou z procházky. „*[...] náhle rakev sjela užším koncem k zemi a víko s rachotem odskočilo.*

³⁶ Tamtéž s. 131

³⁷ Tamtéž s. 131

³⁸ NERUDA, J. *Povídky malostranské, Arabesky*. Praha: DOBROVSKÝ S.R.O., 2013. s. 103.

*Mrtvola zůstala sice v rakvi, ale svezla se trochu do kolenou a pravá ruka se vymrštila přes rakev ven [...] Jaksi mimovolně chopil se Heribert svislé ruky, snad aby ji zase v rakvi umístil. Ale podržel ji v rukou svých, prsty je nepokojně hrály a oči spočívaly pátravě na mrtvém obličejí před ním [...] Ten muž není mrtev!*³⁹(Neruda, 201, str. 119) Pan radní byl vzkříšen a doktor Kazisvět se dál s nikým nebavil a nemocného nikdy nepřijal.

Tato povídka má poněkud ironický nádech. I přes smutnou událost smrti, nikdo po zesnulém netruchlí. Obyvatelé si libují v krásném slunném dni. Zjišťování, zdali je pan radní živ, nebo mrtev, působí chvílemi velmi humorně. „*‘Ten muž není mrtev!’ ‘Nesmysl! – Vy jste blázen!’ hučel pan doktor Link. ‘Kdepak je policie?’ volal do toho Ostohradský. Na tvářích byl největší zmatek. Jen sládek Kejřík byl rychle přistoupil ke klidnému Heribertovi. ‘A co se má stát?’ tázal se dychtivě: ‘Není – opravdu není mrtev?’ ‘Není. Je jen strnulý. Ted’ ho rychle doneste někam do domu, ať zkusíme pomoci!’*“⁴⁰

U těchto příběhů můžeme spatřit několik společných rysů. Pomineme-li styl, jakým autor píše, popisování detailů a podobně, nejvýraznějším rysem je společný motiv smrti na pozadí pomluv, který je více než zřejmý. U povídek : *Přivedla žebráka na mizinu*, *Jak si nakouřil pan Vorel pěnovku*, pomluvy hlavní postavy dovedou až ke smrti, která je v těchto případech pesimistickou událostí. Pro autora je typické popisování a rozvíjení fantazie čtenáře. Samotná smrt do detailu vykreslená není, avšak když se seznámíme s jednotlivými postavami, dokážeme si živě představit, jak samotný akt smrti probíhal a jak mohlo na smrt sousedů reagovat okolí. Oproti tomu zde stojí příběhy o doktoru Kazisvětovi a paní Rysce, které smrt spíše zesměšňují. Zde je naopak více rozebrán motiv smrti a pohřbu. V tomto případě spíše z ironického pohledu, než z pohledu tragické události. Tyto povídky nám umožňují nahlédnout do tehdejší doby. Díky nim se můžeme dozvědět něco o tehdejších pohřbívání, tradicemi s ním spojenými. „*...a dům se připravuje, aby vypravil a sprovodil mrtvolu staré Žanyinky. Na stinném dvoře stojí na marách černým sukrem pokrytých jednoduchá sice, avšak dosti pěkná umrlčí truhla, černě a leskle natřená, se čtyřmi medvědími pozlacenými pazoury. Na víku je pozlacený kříž, kolem něho se rozkládá zelený myrtový věnec, s něhož visí široká bílá stuha. Ke každé podélné straně mar jsou pro ozdobu přistavěny černé, asi dvě stopy vysoké a čtyřhranné tabule, na nichž stojí vypuklé*

³⁹ NERUDA, J. *Povídky malostranské, Arabesky*. Praha: DOBROVSKÝ S.R.O., 2013. s. 119

⁴⁰ Tamtéž s. 119

*stříbrné figurové ozdoby, znaky to pohřebního bratrstva.*⁴¹ Ukázka je z povídky Týden v tichém domě, kde je pohřbu věnována celá kapitola.

Motiv smrti můžeme najít i v povídce *U tří lilií*, kde je zobrazena lhostejnost mladé ženy, která je bezcitná k nastalé situaci. Dívka místo truchlení nad zemřelou matkou odchází večer tancovat, bavit se a padnout do náručí básníka. Povídka zaujala i F. X. Šaldu „*nejskvělejší, poněvadž nejupřímnější oslavu sexu, která kdy byla napsána v české literatuře.*“⁴²

4.2. Motiv smrti v básnické sbírce *Hřbitovní kvítí*

Mnohem intenzivnější použití motivu smrti můžeme shledat u poetické sbírky *Hřbitovní kvítí*, která už ze svého názvu čtenáře nabádá, že se nejedná o optimistické dílo. Je to sbírka z počátku Nerudovy tvorby.

Ve sbírce se nachází 7 básní, které nejsou nijak označeny, poté dalších 50 nadepsány římskými číslicemi a dvě německy psaná motta.

Prvních 7 básní na sebe volně navazuje Tyto básně jsou spojeny jednotícím prvkem, vyprávěním o Janu Nerudovi, který šel navštívit svého zemřelého přítele (Antonína Tollmanna, kterému je sbírka věnována. Tato sbírka je věnována Antonínu Tollmanovi. „*Památce časně zemřelého přítele svého, nezapomenutelnému Antonínu Tollmannovi věnuj básník*“⁴³) na hřbitov. „*Na pahorku leží pole chudé- / ostrov v časů proudu- málo znáno [...] Noha spěla má k těm chudým rovům, / poutcova jak k hrobu spasitele, / bych zemřel místo, čtvrtá zim kde stlala / sabatový šat svůj nepříteli.*“⁴⁴ V první básni se dozvídáme, že Nerudův přítel je čtvrtým rokem pochován na hřbitově ležícím na pahorku. V další básni je popisováno, co básník na hřbitově vidí. „*Zelená se tráva po hřbitově. [...] Červená se kvítí po hřbitově. [...] Však i zažloutlé zde bejlí hnusné / porodila v bolu země pustá*“⁴⁵ Autor na hřbitově narazí na hrobníka, kterého se ptá, zdali

⁴¹NERUDA, J. *Povídky malostranské, Arabesky*. Praha: DOBROVSKÝ S.R.O., 2013.

⁴² SVOBODA, L., ŠALDA, F.X. *Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. 1. vyd. Praha: Svobodné slovo, 1967. s. 341.

⁴³ NERUDA, Jan. *Hřbitovní kvítí*. [Podle vydání z roku 1858: *K padesátému výročí básnickovy smrti*]. Praha: Vilém Šmidt, 1941. 77 - [I] s. Neruda, Jan: *Z básnického díla*; Sv. 1. s. 9

⁴⁴ NERUDA, Jan. *Hřbitovní kvítí*. [Podle vydání z roku 1858: *K padesátému výročí básnickovy smrti*]. Praha: Vilém Šmidt, 1941. 77 - [I] s. Neruda, Jan: *Z básnického díla*; Sv. 1. s. 13

⁴⁵ Tamtéž s. 14

neví, kde leží jeho přítel. V této básni se můžeme dozvědět, že Neruda považuje za příčinu smrti přítele neopětovanou lásku, na kterou, podle slov hrobníka, umírá spousta lidí. „Puklo mu jen srdce, / že mu oplatila lásku nevděkem! [...] Kde by asi ležel, nevím víc; / neboť věřte, kterým srdce puklo, / že jich leží tuto na tisíc.“⁴⁶ V dalších básních se popisuje povaha Antonína Tollmanna, jak jej potkala nešťastná láska a postihla nemoc. Sbírka je doplňována ilustracemi, ve kterých na první pohled můžeme spatřit motiv smrti (obrázek číslo 1). V poslední části jsou popsány společné chvíle Nerudy a jeho přítele. Autor tuší, že se brzy opět setkají. (Až sám zemře) „Lihávali na jednom jsme loži, / a tys horlil pro mou netečnost, / kdežto bažit po tvých ideálech / vadila mně pouhá skutečnost. // A ta skutečnost již shromáždila / tisícerych v krátkém žití bolů, / srdce vadne, brzo, nejspíš brzo / poležíme sobě opět spolu.“⁴⁷

4.2.1. Témata, společně se objevující s motivem smrti, ve sbírce Hřbitovní kvítí

Další básně jsou označeny římskými číslicemi od I. – L. V několika básních jsou například popisovány Dušičky. „Bujná zeleň z jara v listech skví se, / života jarého obraz větrný, / o dušičkách ale dávno vryla / na každý list smrt svůj obraz černý.“⁴⁸ Zde je krásně viditelný kontrast jara a podzimu, který autor používá. V jedné z dalších básní s „Dušičkovou“ tematikou je patrný motiv, popisující děti. V tomto případě jdou navštívit zesnulého otce na hřbitov. „U šachty zas malý hošík s sestrou / menší klečí jako přikován, / vždyť zde někde pod tou zpustlou hlinou / otec jejich leží pochován.“⁴⁹ Děti se v Nerudových básních objevují velmi často, například hned v další básni, kde malý hošík nezbedně poskakuje po náhrobcích.

V celém díle jsou viditelné romantické prvky. Ne ve všech básních je popisován motiv smrti, ale vyskytují se zde i témata jiná, která jsou však mnohdy pesimistická a ve smrti nacházejí rozuzlení.

⁴⁶ Tamtéž s. 15

⁴⁷ Tamtéž s. 21

⁴⁸ Tamtéž s. 25

⁴⁹ NERUDA, Jan. *Hřbitovní kvítí*. [Podle vydání z roku 1858: *K padesátému výročí básnickovy smrti*]. Praha: Vilém Šmidt, 1941. 77 - [I] s. Neruda, Jan: *Z básnického díla*; Sv. 1. s. 27

Zde je přehled spolu s ukázkami některých z dalších motivů vyskytujících se v básních se sbírky Hřbitovní kvítí.

Přehled dalších motivů použitých ve sbírce	Ukázka
Dušičky	<i>„O dušičkách ročně konají se / u zemřelých drahých návštěvy, / a kdo nezná živých žádných přátel, / u mrtvých tu sobě uleví.“⁵⁰</i>
Děti	<i>„ Na hřbitově drobné hoše / za maminkou prozpěvuje, / bezstarostně po náhrobcích / lehkou nohou poskakuje.“⁵¹</i>
Láska	<i>„ Co jest láska? Divná smíšenina / z citů časně mládí šálících, / lék to pro rychlejší živobytí / z bejlí ostře v prsou pálicích.“⁵²</i>
Poezie	<i>„ Poesie žila, dokud každý / snům svým víc než pravdě uvěřil, dokud věci nám teď malicherné / obrovským měřítkem vyměřil.“⁵³</i>
Motiv lebky	<i>„ Mezi hroby dva se červi potkali. / „ Odkud, bratře?“ – „ Z lebky básníkovy.“ / „ Toť nám bratr, co tam viděl, poví.“ / „ Pouhý mozek – pranic krásného. / Odkud ty?“ – „ Já z lebky učencovy; / nezbylo i tu nic jasného.“ // Myslím bratře, že ti geniové / jsou jak ona pod sklenicí svíce; / posvítí- li jiným se tmou brojícím, / nezbude jí samé nic pak více.“</i>

⁵⁰ Tamtéž s. 27

⁵¹ Tamtéž s. 34

⁵² Tamtéž s. 50

⁵³ Tamtéž s. 47

Pohřební	„ <i>Smutný náhle oko nevěstino, / smutným celé družstvo svatební, / potkají – li lidé zveselení / průvod černý – průvod pohřební</i> “ ⁵⁴
Rodiče	„ <i>Otce, matku, lásku oželíme, / jsou- li pohrobeni zemi svatou, / hůř však, dokud trapná nejistota / budoucí nám hrozí teprv ztrátou. // U matčina lože s bratry stojím, / chudák dlouho nám už postonává, / darmo tážem se, zdaž naděje nám, / zdaž snad sirotkům nám dokonává.</i> “ ⁵⁵

Je možné, že v přehledu se nevyskytují všechny motivy, které jsou v knize použity. Byly vybrány ty, které působily společně s motivem smrti.

V jedné z básní se autor obrací na Erbeny: „*Zlato chtít snad pozlácovat, / slunce svíci osvěcovat, / duhu barvou domalovat, / sopku ohněm podpalovat, / dýmantů chtít tvrdost zvýšit, / oblaků chtít rychlost spíšit, toť by bylo rozumnější / nežli tvoje, pěvče Erbene, / písně chtít snad písní opěvovat.*“⁵⁶ I přes to, že se v dílech vyskytují i jiné motivy, všechny mají značně pesimistický nádech a mnohdy jsou se smrtí spojovány. Autor opět velmi rozvíjí čtenářovu fantazii a během čtení si můžeme i blíže nahlédnout na vzhled hřbitova.

4.3. Závěr

Po nahlédnutí do děl Jana Nerudy jsme zjistili, že motiv smrti využívá autor opravdu hojně. Zkoumaný motiv se nevyskytuje pouze v předešlých sbírkách, ale můžeme na něj narazit i v knihách jiných. Například v knize *Balady a romance*, kde smrt láká malé děťátko, které je nemocné. Na konec jej smrt zláká a dítě jí podlehně. Dále sbírky

⁵⁴ Tamtéž s. 67

⁵⁵ Tamtéž s. 73

⁵⁶ Tamtéž s. 44

Arabesky, Knihy veršů (V této sbírce jsou přiloženy některé básně z knihy Hřbitovní kvítí). A v neposlední řadě ve sbírce Prosté motivy, kde se smrt obrací na autora samotného. „Smrt zvoní: „Na vůz! Čas je – čas!“ / a po cestovných běží třas. / Jak divno, na zvonění /že nikdo hotov není! // Mně hůř je: V ruce držím vak / a na zvon vzpírám rudý zrak, / však zvon se nehne ani. / Jsem netrpěliv! Zítřka? Dnes? / Smrt po sousedství hýří kdes / a já tu čekám na ni!“⁵⁷

Jako poslední ukázkou, motivu smrti v díle Jana Nerudy, přikládám úryvek z básně Matičce, ve kterém je smrt spojena se setkáním s milovanými osobami. „Zakoupilas místo, / otcova kde hlava / na sedmé již léto / věčný sen vyspává. / Hrob ten otcův, matčin, / mým též hrobem bude, / povedeme spolu / hospodářství chudé. / Malý domek z hlíny, / vlhké čtyry stěny, / v něm však lásky, že jí / v širém světě není. Jan Neruda (1834- 1891)“⁵⁸

⁵⁷ NERUDA, J. *Básně*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1956. s. 476.

⁵⁸ SÍGL, Miroslav. *Co víme o smrti*. Vyd. 1. Praha: Epoque, 2006. 415 s. ISBN 80-87027-11-6. s. 181

5. ZÁVĚR

V této práci jsem se zaměřila na téma motiv smrti použitý v literatuře 2. poloviny 19. století. Mé první kroky směřovaly k nahlédnutí na problematiku z různých hledisek, přičemž jsem zjistila, že téma smrti se objevuje v rozmanitých podobách, ve všech možných vědních disciplínách. Smrt je tedy nevyhnutelným procesem, prolínající naše životy.

Mé další směřování bylo nahlédnout do období 19. století. Nejprve jsem se postupně dopracovala k vnímání smrti krátkými náhledy do historie. Začala jsem posuzovat smrt zasazenou do kontextu celého období. Dozvěděla jsem se, že smrt známých osobností byla v době 19. století často využívána jako manifestace.

V další kapitole jsem krátce nahlédla do kalendářních povídek, o kterých jsem doposud mnoho neslyšela. Byla jsem překvapena, jak hojně se zkoumaný motiv v povídkách vyskytuje. V následujících kapitolách jsem se seznamovala s autory děl píšících o smrti. Analyzovala jsem dílo Kalibův zločin od Karla Václava Raise, Balada o mrtvém ševci a mladé tanečnici od Karla Legera, jako zástupce dětské literatury jsem si vybrala Broučky od Jana Karafiáta. Nevětší část jsem věnovala autorovi Janu Nerudovi, který mě svým použitím motivu nejvíce přesvědčil o tom, že právě on je jedním z fenomenálních autorů píšících o motivu smrti v 2. polovině 19. století.

Každý z autorů používal ve své literatuře odlišný styl používání zadaného motivu. Bylo velmi jednoduché vybrat si pomyslného „vítěze“. Jak již bylo řečeno, po analýze jednotlivých děl usuzuji, že za „mistra“ v používání motivu smrti mohu bez obav považovat Jana Neruda, kterému také proto byla věnována samostatná kapitola. I přes absenci podrobného popisu události smrti, autor navádí čtenáře k rozvíjení fantazie natolik, že si dokážeme živě představit, co se v danou chvíli odehrává. Jeho verše spojující prvky romantiky s tragédií, zanechají jistě i v bezcitném čtenáři nějakou stopu.

Další z autorů, který si získal mé srdce, je Jan Karafiát s dílem Broučci. Když pomínu sbírku jako celek a zaměřím se na zkoumání motivu smrti, tento autor překrásně vystihnul situaci. Krásné popisování, smutné události, stavěné do kontrastu s veselkou. Celé dílo je

ukázkou ze života. Když umírala Janinka, byla jsem dojata ne smrtí a steskem, ale psychickým klidem a srovnáním se se smrtí.

V pořadí další, tentokrát básnická sbírka, která mě hluboce oslovila, byla od Karla Legera – Balada o mrtvém ševci a mladé tanečnici. Krásně popsaná večerní atmosféra, spojená se strašidelnými prvky, ve mně vyvolávala hluboké emoce. I přes to, že se zpočátku báseň jevila jako ta, která špatně dopadne, přichází na řadu překvapivé rozuzlení. Při této sbírce jsem se sama zasmála, jak mě autor pěkně nachytl.

Kalibův zločin od Karla Václava Raise jsem vybrala z důvodu skrytých motivů smrti. Leckdo si myslí, že jediným motivem smrti je samotná vražda na konci díla, ale pozapomíná se i na smrti ostatních postav v knize.

Musím říci, že jsem velmi ráda, za konečný výběr mé bakalářské práce. Cílů určených na začátku bylo dosaženo. Prohloubila jsem si své znalosti a zájem o téma „smrt“.

6. POUŽITÁ LITERATURA

PRIMÁRNÍ LITERATURA:

1. KARAFIÁT, Jan. *Broučci*. 1. vyd. Praha: Dobrovský, 2013. 116 s. Omega. ISBN 978-80-7390-028-1.
2. LEGER, Karel. *Balada o mrtvém ševci a mladé tanečnici*. Kolín : Josef Zach, 1934.
3. LORENZOVÁ, Helena, ed. a PETRASOVÁ, Taťána, ed. *Fenomén smrti v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století: Plzeň 9.-11. března 2000*. 1. vyd. Praha: KLP, 2001. 425 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 80-85917-79-3.
4. NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha 1969, str.
5. NERUDA, Jan. *Hřbitovní kvítí: [Podle vydání z roku 1858: K padesátému výročí básnickovy smrti]*. Praha: Vilém Šmidt, 1941. 77 - [I] s. Neruda, Jan: Z básnického díla; Sv. 1.
6. NERUDA, J. *Povídky malostranské, Arabesky*. Praha: DOBROVSKÝ S.R.O., 2013.
7. RAIS, K. V. *Kalibův zločin*. Praha 1959

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

8. ASSMANN, Jan a MACHO, Thomas H. *Smrt jako fenomén kulturní teorie: obrazy smrti a zádušní kult ve starověkém Egyptě*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2003. 91 s. Světová náboženství. ISBN 80-7021-514-3.
9. HODROVÁ, D. *...na okraji chaosu...: poetika literárního díla 20. století*. Praha 2001
10. NERUDA, J. *Básně*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1956
11. SCHERER, Georg. *Smrt jako filosofický problém*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. 271 s. Orientace. ISBN 80-7192-914-X.
12. SÍGL, Miroslav. *Co víme o smrti*. Vyd. 1. Praha: EPOCH, 2006. 415 s. ISBN 80-87027-11-6.

13. *Slovník literární teorie*. Vyd. 2., rozš. Praha, 1984.
14. SVOBODA, L., ŠALDA, F.X. *Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. 1. vyd. Praha: Svobodné slovo, 1967. s. 341.
15. VOKURKA, Martin a HUGO, Jan. *Kapesní slovník medicíny: výkladový slovník lékařských termínů pro širokou veřejnost: [3500 nejdůležitějších hesel]*. 2., rozš. vyd. Praha: Maxdorf, ©2008. 188 s. ISBN 978-80-7345-163-9.
16. ZELENÝ, V. , *Život Josefa Jungmanna*. Praha 1873,

INTERNETOVÉ ZDROJE

17. Antroposofia [online] 2010 [cit. 2014-04-19] Dostupné z:
http://antroposof.sk/diela_pc/toman_smrt_jista.pdf
18. REFERÁTY [online]. [cit. 2014-04-21]. Dostupné z:
<http://www.czreferaty.cz/seminarni-prace/psychologie/smrt-a-umirani/>
19. Velký lékařský slovník [online]. 2008 [cit. 2014-04-19]. Dostupné z:
lekarske.slovniky.cz

7. PŘÍLOHY

Obrázek číslo 1⁵⁹

⁵⁹ NERUDA, Jan. *Hřbitovní kvítí*. [Podle vydání z roku 1858: *K padesátému výročí básnickovy smrti*]. Praha: Vilém Šmidt, 1941. 77 - [I] s. Neruda, Jan: *Z básnického díla*; Sv. 1. s. 17

⁶⁰ Fotografie z 27. 1. 2012, focena při návštěvě Prahy